

ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено одному з найпоширеніших видів договорів – договору купівлі-продажу. У статті досліджено поняття договору купівлі-продажу в теоретичних джерелах та законодавстві як України, так і Європейського Союзу. Особливу увагу приділено порівнянню відповідних норм про поняття та предмет договору купівлі-продажу, що передбачені у Цивільному кодексі України та проекті Європейського Цивільного кодексу.

Регулювання цивільних правовідносин здійснюється за допомогою різних правових інститутів. Одним з основних таких інститутів є цивільно-правовий договір. Цей правовий інститут, відомий ще з римських часів, не втратив свого значення, а, навпаки, стає ще більш важливим. Підвищення ролі договору відбувається не тільки в Україні, а й в інших країнах. Не менше уваги регулюванню договірних відносин приділено в Європейському Союзі. Останнім часом уніфікації договірного права в Європейському Союзі (надалі – ЄС) приділяється значна увага. Про це свідчать як уже розроблені документи, наприклад, Принципи європейського договірного права, так і проекти документів, зокрема, проект Європейського Цивільного кодексу (де договірному праву приділено значну увагу) та проект *Acquis Communautaire* у сфері договірного права, що зараз активно розробляється під егідою Європейської комісії (поки що офіційна назва документа – Загальні принципи європейського договірного права). Проте у цій статті ми не будемо зупинятися на загальних питаннях договірного права, а висвітлимо конкретний вид договору.

Як відомо, договори у Цивільному кодексі України (надалі – ЦК України) розміщені відповідно до системи. Першими у кодексі розміщена група договорів про оплатну передачу майна у власність. Основним у цій групі договорів є договір купівлі-продажу. Можна стверджувати, що він є основним і важливим не тільки для групи договорів про оплатну передачу майна у власність, а й також для інших, оскільки досить часто у нормах, які регулюють ті чи інші договірні правовідносини, існують відсилки на договір купівлі-продажу.

За допомогою договору купівлі-продажу опосередковуються, як відомо, товарно-грошові відносини між виробником і споживачем. Саме тому, у ЦК України договору купівлі-продажу (в т.ч. його

різновидам) присвячено значну кількість статей – 61 (зі ст. 655 по ст. 716.) [1]. Для порівняння у Цивільному кодексі УРСР 1963 р. (надалі – ЦК УРСР 1963 р.) цьому договору було присвячено лише 31 статтю (зі ст. 224 по ст. 255) [2].

Договір купівлі-продажу є важливим у правовідносинах не тільки в межах тієї чи іншої держави, а й у приватних відносинах між резидентами різних країн. Саме тому уніфікації норм договору купівлі-продажу на міжнародному рівні приділяється така увага. Недарма ще у 1980 р. була прийнята Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, а у 1986 р. – Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. На рівні ЄС, як уже було зазначено, також відбувається процес узгодження й невдовзі можливого прийняття документа, де було б прописано єдині для усіх норми договору купівлі-продажу.

Одним з таких проектів, де передбачено узгоджені норми про договір купівлі-продажу, є проект Європейського цивільного кодексу (надалі – проект ЄЦК). У проекті ЄЦК договору купівлі-продажу присвячено 57 статей. Безумовно, багато європейських науковців скептично ставляться до потреби розроблення проекту ЄЦК та можливості його прийняття. Однак, як слушно зазначено у книзі Рейхарда Зіммермана і Самона Вайтакера «Добросовісність у Європейському договірному праві» [3; 11], розробка й прийняття Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів у 60-х роках минулого століття теж викликало скептицизм.

З огляду на українські перспективи щодо можливого членства в ЄС, а також вимоги ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами цей проект становить значний інтерес для науковців. Саме тому у цій

статті ми проведемо порівняльний аналіз відповідних норм ЦК України та проекту ЄЦК в частині, що стосується поняття договору купівлі-продажу. Безперечно, у цьому порівняльному дослідженні ми не обійдемо увагою й теоретичні досягнення щодо цієї проблеми.

У ч. 1 ст. 655 ЦК України закріплено найпоширеніше визначення договору купівлі-продажу, відповідно до якого «за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму». Це визначення договору не змінилося порівняно із ЦК УРСР 1963 р. Ця дефініція настільки універсальна, що в літературі важко знайти будь-яке оспорування цього поняття або пропонування якихось істотних варіацій на цю тему. Немає в Україні й жодних комплексних наукових досліджень загальних положень договору купівлі-продажу. А наявні дослідження стосуються тільки різних видів договору купівлі-продажу.

Однак, незважаючи на відсутність якихось істотних варіантів загального визначення договору купівлі-продажу в науковій літературі, наведемо декілька визначень у наукових джерелах, які в основному збігаються з дефініцією, що міститься в ЦК України.

В українському варіанті енциклопедії Вікіпедія написано: «Договір купівлі-продажу – договір, за яким продавець зобов'язується передати майно у власність покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно і сплатити за нього певну грошову суму» [4]. У «Юридичній енциклопедії» відсутнє будь-яке загальне визначення договору купівлі-продажу, там наведено тільки визначення договору купівлі-продажу земельної ділянки [5; 435].

У книзі «Договірне право» за редакцією М. І. Брагінського та В. В. Вітрянського вказується, що за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) зобов'язується передати річ (товар) у власність іншій стороні (покупцю), а покупець зобов'язується прийняти цей товар і сплатити за нього визначену грошову суму (ціну) (п. 1 ст. 454 ГК РФ) [6; 15]. Не наведено іншого визначення й у підручнику «Гражданское право» за ред. А. П. Сергеева та Ю. К. Толстого [7; 3]. Також не міститься жодних пропозицій щодо поняття договору купівлі-продажу й у працях за редакцією проф. В. В. Луця [8; 151]. У книзі «Договірне право: особлива частина» можна знайти певну варіацію поняття цього договору (хоча наприкінці визначення дається знову ж таки посилання на статтю ЦК України), де вказано: «Договір купівлі-продажу – це цивіль-

но-правове зобов'язання, під яким розуміють правовідношення, в якому одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього грошову суму (ст. 655 ЦК)» [9; 7–8].

Тепер розглянемо цю проблему на рівні ЄС. Слід відразу зазначити, що в доступних нам джерелах в ЄС, так само як і в Україні відсутні наукові дискусії щодо поняття договору купівлі-продажу. З одного боку, це не зовсім добре, оскільки відсутність дискусії та пропозицій щодо різних визначень не дає можливості повною мірою зрозуміти підходи до поняття договору купівлі-продажу в ЄС і тим самим висловити свою точку зору. З іншого боку, це позитивно, оскільки можна стверджувати про те, що сформульоване десятками років визначення поняття договору купівлі-продажу, є настільки узгодженим, що не потребує будь-яких удосконалень.

В енциклопедії Wikipedia дається таке визначення договору купівлі-продажу: «договір купівлі-продажу є законним контрактом про обмін товарами, сервісом чи власністю від торговця (або продавця) до покупця за погодженою для оплати вартістю в грошах (чи в грошовому еквіваленті) або обіцянка сплатити таке саме» [10].

У ст. 1:101 проекту ЄЦК міститься узгоджена для країн ЄС дефініція договору купівлі-продажу: «Договір купівлі-продажу – це договір, відповідно до якого одна сторона – продавець зобов'язується передати власність на товар іншій стороні – покупцю негайно при укладенні договору або в найближчий майбутній час, а покупець зобов'язується заплатити згідно з ціною»¹ [11]. В. Гейткер і С. Джеловчек вказують, що в проекті ЄЦК застосовано найбільш узгоджене поняття договору купівлі-продажу [12; 546].

Отже, якщо порівнювати визначення, що містяться в ЦК України та проекті ЄЦК, то можна сказати, що основні аспекти збігаються. Зокрема, по-перше, сторонами договору є традиційно з одного боку продавець, а з іншого – покупець. По-друге, продавець зобов'язується передати покупцю у власність товар. По-третє, покупець зобов'язується за це сплатити певну грошову суму. Тут повністю можна погодитися з думкою Ю. Д. Притики, що договором купівлі-продажу вважається такий договір, який спрямований на безповоротне відчуження продавцем майна і перехід його у власність до покупця [13; 148].

Наступне питання, стосується договору купівлі-продажу: що є предметом цього договору за українським та європейським правом? У ЦК України у ч. 1 ст. 655 вказується, що за договором купівлі-продажу від продавця до покуп-

¹ Примітка. Текст подано в Інтернеті дослідницькою групою станом на грудень 2004 р.

ця передається «майно (товар)», а уже в наступних статтях застосовується тільки термін «товар». У ст. 656 уже чітко вказується, що предметом договору купівлі-продажу може бути: а) товар, який є у продавця на момент укладення договору, або; б) буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому; в) майнові права (окрім особистих майнових та вимог, що мають особистий характер). Отже, що ж розуміють під терміном «майно чи товар», яке застосовується у визначенні договору купівлі-продажу у ЦК України та проекті ЄЦК?

ЦК України містить визначення «майно», але не має визначення «товар». Згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України під майном розуміють окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Термін «товар» в ЦК України, як було зазначено, відсутній. Однак на основі дослівного тлумачення тексту статті можна стверджувати, що поняття товар автори кодексу прирівнюють до поняття майно.

Яке ж ставлення науковців до цієї проблеми? Так, у науково-практичному коментарі до ЦК України Ю.Д. Притика вказує, що в контексті викладення принципових положень договору купівлі-продажу терміни «майно» й «товар» мають тотожне значення, оскільки зміст терміна «товар» поглинається змістовою частиною поняття «майно». Хоча тут же зазначає, що під терміном «товар» стосовно договору купівлі-продажу розуміють будь-які речі, що не вилючені з цивільного обігу [14; 150]. Таке твердження не можна вважати коректним, оскільки якщо якийсь поняття поглинається іншим, то вони співвідносяться як спеціальне та загальне, а не як тотожні поняття.

У «Юридичній енциклопедії» вказано, що товар – це продукт праці, який виготовляється для продажу або обміну і має задовольняти певні потреби людини [15; 82–83]. В енциклопедії Вікіпедія подано три визначення терміна товар: 1) продукт природи, природи і людської праці або тільки людської праці у матеріальній і нематеріальній субстанції та у формі послуг, який завдяки своїм властивостям здатен задовольняти наявні чи передбачувані суспільні потреби і призначений для обміну і купівлі-продажу; 2) продукт праці, що виробляється не для власного споживання, а на продаж; 3) матеріальні та нематеріальні активи, а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення [16]. Попри розмаїтість визначень, слід погодитися з думкою О.Р. Стефанчука, який вказує, що «під поняттям товару як предмета договору купівлі-продажу доцільно розуміти річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [17; 15].

У законодавстві закріплено визначення «товар», що відображає теоретичні бачення цього терміна. Так, наприклад, у ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» закріплено: «Товар – будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі)» [18]. Таке визначення занадто розширено трактує поняття «товару», оскільки надання послуг та виконання робіт стає можливим на підставі купівлі-продажу. Тоді такі групи договорів як про виконання робіт та надання послуг стають зайвими, а це, по суті, суперечить самій структурі договірного права. Тому визначення товару слід вважати адаптованим не до приватноправових відносин, а до проблематики регулювання зовнішньоекономічної діяльності (тарифного чи нетарифного). У п. 24 ст. 1 Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» вказано, що «товар – будь-яка продукція, призначена для продажу» [19]. Узагальнюючи основні визначення поняття «товар» в приватноправовому аспекті, можна дійти висновку, що поняття «товар» та поняття «майно» в цивільному праві розглядаються як тотожні.

Що ж розуміють під терміном «товар» у ЄС, зокрема щодо договору купівлі-продажу? Враховуючи різні правові системи, що діють на територіях ЄС, у ст. 1:104 проекту ЄЦК зазначено, що розуміють під поняттям «товар». Згідно з цією статтею під «товаром» мають на увазі: (а) матеріальну рухомість, у тому числі судна, судна на повітряній подушці або авіацію, космічні об'єкти, тварини, рідини і газу; і (б) майбутні товари, тобто товари, які під час укладення контракту ще не існують. У наступній статті 1:105 проекту ЄЦК також уточнено, що до товарів за цим договором слід відносити також: (а) електрику; (б) інформацію і дані (зокрема і програмне забезпечення); (с) акції, інвестиційні цінні папери та оборотні інструменти; (д) інші форми нематеріальної власності, зокрема і права, уступка права вимоги і промислова або інші права інтелектуальної власності, але не права на землю, будівлі або інше нерухоме майно, оскільки вони належать до товарів. Отже, зі ст. 1:105 можна зробити висновок, що за цим договором, предметом договору купівлі-продажу за проектом ЄЦК можуть бути також нерухомі речі, хоча у ст. 1:104 про це прямо не зазначено.

Окрім визначення «товар», яке подано в проекті ЄЦК, звернемося ще й до інших джерел. Так, в енциклопедії Wikipedia дається така дефініція товару «... товар – це фізичний (матеріальний) продукт, здатний до того, щоб бути доставленим покупцеві і містити передання власності від торговця до клієнта...» [20]. Юри-

дичне визначення товару звучить так: «Товари призначені для загального використання, тобто продукти або вироби всіх типів, за винятком послуг, які залучені в торгівлю» [21].

На підставі аналізу відповідних наукових та законодавчих джерел ЄС можна відзначити, що поняття «товар» в українському розумінні не відрізняється від відповідного поняття у ЄС, оскільки цей термін, передусім, є економічною категорією. Також можна стверджувати, що предмет договору купівлі-продажу за українським та європейським правом збігається, а тому це можуть бути як речі рухомі й нерухомі, так і матеріальні права.

Висновок: У науковій літературі як України, так і ЄС немає палких дискусій стосовно поняття договору купівлі-продажу, а також не існує істотних розбіжностей щодо цієї проблеми. Визначальною у дефініціях є наявність двох сторін, одна з яких має і хоче передати наявне у неї майно за гроші іншій особі, а остання має бажання та необхідні кошти для придбання цього майна.

Упевнено можна стверджувати, що поняття договору купівлі-продажу, що закріплене у ч. 1 ст. 655 ЦК України не відрізняється від визначення, що передбачене у ст. 1:101 проекту ЄЦК. На основі цього не має потреби вносити будь-які зміни в поняття, що міститься у ч. 1 ст. 655 ЦК України.

Незважаючи на загальновизнане й беззаперечне визначення поняття договору купівлі-продажу, в Україні існує потреба комплексного наукового дослідження загальних положень ЦК України про договір купівлі-продажу загалом. При проведенні цього дослідження слід звернутися до розробок інших держав, насамперед, до проекту ЄЦК.

Предметом договору за договором купівлі-продажу як за законодавством України, так і за законодавством ЄС, можуть бути речі (рухомі й нерухомі) й сукупність речей, які уже існують в природі, а також речі, які будуть створені в майбутньому. Предметом можуть бути також і майнові права. Тому можна стверджувати, що предмет договору купівлі-продажу за ЦК України та проектом ЄЦК збігається.

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – №№ 40–44. – С. 356.
2. Цивільний кодекс УРСР 1963 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1966. – № 46. – С. 284.
3. Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract law / R. Zimmermann, S. Whittaker. – Project volume, founded at the University of Trento, 2000 – <http://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=B4AvUL3Xq7EC&oi=fnd&pg=PR11&dq=european+contract+sale+of+goods&ots=WtKY57MuCe&sig=fKTtHymNeRjRWtoFGYSWmc2vSD4#PPP1,M1>
4. Вільна енциклопедія Вікіпедія – http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80_%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D1%83
5. Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. – 789 с.
6. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга вторая : Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : «Статут», 2000. – 800 с.
7. Гражданское право. Учебник. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : «Прспект», 1997. – Ч. II. – 784 с.
8. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. / В. В. Луць – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 573 с.
9. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
10. The Free Encyclopedia Wikipedia. – http://en.wikipedia.org/wiki/Contract_of_sale
11. Draft Articles of European Civil Code – http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm
12. Hartkamp A. S., Hesselink Martijn Willem, Hondius E. H. Towards a European Civil Code. Edition: 3, revised. – Kluwer Law International, 2004. – 847 p.
13. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. – Ч. 2 / кер. автор. колективу та відповідальні редактори проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнєцова. – К. : Юстиніан, 2006. – 1008 с.
14. Там само.
15. Юридична енциклопедія. – Т. 6. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 765 с.
16. Вільна енциклопедія Вікіпедія – <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80>
17. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / За ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
18. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – №29. – С. 377.
19. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 9–10. – С. 65.
20. The Free Encyclopedia Wikipedia. – <http://en.wikipedia.org/wiki/Goods>
21. The Letric Law Library's Lexicon On – <http://www.lectlaw.com/def/g012.htm>

R. Khanyk-Pospolitat

A DEFINITION AND SUBJECT OF SALE OF GOODS CONTRACT IN UKRAINIAN AND EUROPEAN LAW: COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted one of the most widespread types of contract – contract of sale of goods. In the article the definition of contract of sale of goods is analyzed in theoretical sources and legislation of Ukraine and European Union. The special attention is attended to comparison of the proper norms about the definition and subject of contract of sale of goods, that foreseen in the Civil code of Ukraine and draft of the European Civil code.